

telkens weer, dat het niet mogelijk is de psychologie als wetenschap te beoefenen zonder dat men een opvatting heeft omtrent het wezen van de mens. Jung geeft daarvan wel een zeer klaar bewijs in zijn stellig principieel bepaald mensbeeld. Want niet, zoals men wel eens heeft gemeend, in het naar voren brengen van het „collectief onbewuste” ligt het meest markante van Jung's systeem, ofschoon dit mede zijn systematisering mogelijk maakte. Ook niet in de negatie van de betekenis van het wilsleven ligt het meest specifieke aangrijpingspunt, ofschoon deze houding direct samenhangt met zijn grondopvatting. Neen, het meest wezenlijke kenmerk van Jung's persoonlijkheidsopvatting ligt toch hierin, dat hij het mensbeeld heeft gereduceerd tot een consequente psychische immanentie en het deswege heeft versmald en verarmd. Versmald, zeg ik, ondanks het oordeel van Rümke, dat Jung dreigt de mens te vergroten³⁹). Voor deze mens is niet het meer burgerlijk ideaal van Freud, de aanpassing aan de buitenwereld, het beste, waarnaar hij streven kan; Jung verlegt het eigenlijke van het menselijke leven in de autonome totaliteit van die mens, die tot de éne waardevolle werkelijkheid wordt verheven. Maar daarom wordt alles wat buiten deze autonome ziel bestaat en zich als gebeuren afspeelt, of als mensengemeenschap zich aandient slechts een „Anpassungsbereich” van het ik. Enerzijds vinden wij hier de autarkie van de in zichzelf gecentraliseerde mens, anderzijds een collectivum, waaraan men zich onder het motto „Geeft den Keizer wat des Keizers is” moet aanpassen. Jung valt met zijn, niet alleen in ontologische maar ook ethische zin, dualische opvatting terug op de gnosis; later trachtte hij zijn mening met de opvattingen der alchemie te consolideren⁴⁰).

Het is niet onze taak hier breder op Jung's standpunt aangaande de mens in te gaan — het gezegde zij voldoende om aan te tonen, dat Jung een mensbeeld van zeer principieel karakter heeft.

Het is te begrijpen, dat Jung zich ook over de religie herhaaldelijk heeft uitgesproken. Zo dikwijls zelfs en op zo gevarieerde wijze, dat het m.i. niet mogelijk is te spreken van *de* visie van Jung op de religie. Maar welke uitspraak van Jung men ook neemt, steeds weer ziet Jung de religie van de Oosterse volken, de mysterie-godsdiensten en het christendom in één lijn. Hij ontzegt aan deze godsdiensten iedere objectieve en absolute waarde. Hij wil wel pogen de betekenis van de religie in het historische ontwikkelingsproces te aanvaarden en op haar psychologische zin te toetsen, maar de ontwikkeling van de godsidee in de individu is terug te voeren tot de, onder medewerking van subjectieve en archetypische elementen ontstane, vader-imago⁴¹). Reeds om deze grondgedachte — die op vrijwel dezelfde wijze door Hostie werd geformuleerd — kan ik het met deze niet eens zijn inzake zijn betrekkelijk milde oordeel over Jung⁴²). „De empiricus, die zijn wetenschap trouw wil blijven”, (Hostie) is zeker niet aan het woord in Jung's uitspraak, dat Satan gezien mag worden als de oudste zoon van God en gelijkwaardig met Christus.

Ook Hostie vindt hier, met D a i m, „eine gnostische Entgleisung”⁴³).

Dat op het standpunt van Jung de verantwoordelijkheid van de mens moeilijk